

УДК 338.242.2

Гнатенко І.А., к.е.н., доцент,
докторант

Київський національний університет технологій та дизайну

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Визначено розбіжності у розумінні механізму економічно-організаційного взаємозв'язку і процесів інституційного структурування національного підприємництва, які багато в чому зумовлені використанням альтернативних методологічних підходів індивідуалізму і холізму. Запропоновано власний методологічний підхід, який передбачає розширення і доповнення наявних – індивідуалізму і холізму. Розроблений методологічний підхід передбачає сучасну методологічну парадигму дослідження інституціонального середовища інноваційного розвитку підприємництва, засновану на рівному домінуванні та синергізмі індивідуалізму, неопозитивізму та системно-факторних зв'язків.

Ключові слова: індивідуалізм, холізм, національне підприємництво, інновації, неортодоксальний напрям, інституціоналізм, еволюційно-органічний економічний простір, архітектоніка концепції, синергія.

Гнатенко И.А. Методологические основы институционального анализа национальной системы инновационного предпринимательства. Определены различия в понимании механизма экономически-организационной взаимосвязи и процессов институционального структурирования национального

предпринимательства, которые во многом обусловлены использованием альтернативных методологических подходов индивидуализма и холизма. Предложен собственный методологический подход, который предусматривает расширение и дополнение существующих – индивидуализма и холизма. Предложенный методологический подход предполагает современную методологическую парадигму исследования институциональной среды инновационного развития предпринимательства, основанную на одновременном доминировании и синергизме индивидуализма, неопозитивизма и системно-факторных связей.

Ключевые слова: индивидуализм, холизм, национальное предпринимательство, инновации, неортодоксальное направление, институционализм, эволюционно-органический, экономическое пространство, архитектура концепции, синергия.

Hnatenko I.A. Methodological foundations of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship. Differences in the understanding of the mechanism of economic-organizational interrelation and the processes of institutional structuring of national entrepreneurship are defined, which are largely due to the use of alternative methodological approaches to individualism and holism. Proposed own methodological approach, which involves the expansion and addition of existing - individualism and holism. The proposed methodological approach implies a modern methodological paradigm of research of the institutional environment of innovative business development based on equal dominance and the synergism of individualism, neopositivism and system-factor relationships. The proposed methodology for describing the institutional environment focuses on spatial and temporal changes and focuses on the multidimensional study of the aspect of national entrepreneurship, which is associated with the deterministic influence of factors that have a hidden effect on the course of economic processes and changes. Subjects of entrepreneurship as active and main elements of the environment through their special multidimensional positions are embedded in the network of connections and, on this basis, interact with each other, focusing on achieving a better balance of benefits and costs. To study this process, it is suggested to use a multidimensional system of spatial and temporal coordinates, which expresses the (context) projection of the most important structural conditions and includes cultural-value, organizational-institutional, technical-economic, territorial and temporal measurements.

Key words: individualism, holism, national entrepreneurship, innovations, unorthodox direction, institutionalism, evolutionary-organic economic space, architectonics of the concept, synergy.

Постановка проблеми. Сучасна наукова спільнота постійно знаходиться у пошуку нової парадигми, метою якої є більш реалістичне зображення поведінки суб'єктів інноваційного підприємництва в сформованих ментальних, природних та інституційних умовах, а також відзначення їхнього впливу на зміну даних умов. Сьогодні значимість вітчизняних інститутів підприємництва досить чітко встановлена і загально визнана, у багатьох сучасних дослідженнях емпірично показано, що особливості культури істотно впливають на результати національної системи інноваційного підприємництва. Разом із тим є значні розбіжності в розумінні механізму економічно-організаційного взаємозв'язку і процесів інституційного структурування національного підприємництва, які багато в чому зумовлені використанням альтернативних методологічних підходів індивідуалізму і холізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституціоналізм завжди знаходився у вирії наукової думки. Визначенню методологічної сутності інститутів у підприємстві присвячено роботи багатьох учених: І. Кіцнера, Ф. Котлера, Ф. Найта, М. Портера, А. Сміта, А. Дж. Стрікленд, А. Томпсона, Ф. Хайека, Й. Шумпетера тощо. Дослідження концепту «інститут» та аналіз його впливу на економічні процеси представлено в роботах учених інституціонального і неінституціонального напрямів: Т. Веблена, Дж. Комонса, Д. Норрта, Дж. Ходжсона та ін. Однак,

незважаючи на широке висвітлення вищезазначених проблем у наукових працях, питання інституційної організації, що стимулює розвиток національного підприємництва, недостатньо опрацьовані.

Постановка завдання. Метою статті є формування методологічної парадигми дослідження інституціонального середовища інноваційного розвитку підприємництва, заснованої на рівному домінуванні та синергізмі індивідуалізму, неопозитивізму та системно-факторних зв'язків.

Виклад основних результатів. Концептуальні орієнтири еволюціонування економічної теорії засвідчили мейнстрім методологічного індивідуалізму в науковій думці представників економічних шкіл. Зокрема, пов'язані із цим принципом установки посідають найголовніше місце в поглядах представників неокласичної та австрійської шкіл, неінституціональної, поведінкової та еволюційної теорій. Методологічний індивідуалізм у призмі інституціоналізму раціонального вибору економічної взаємодії розуміється виходячи з того, що економічний суб'єкт слугує головною відправною точкою наукового аналізу, будучи раціональним суб'єктом.

У нашому разі суб'єкти інноваційного підприємництва на основі наданих їм переваг здійснюють вибір з альтернативно-змінних варіантів, зіставляючи можливі вигоди і витрати з урахуванням національної ментальності, діючих інститутів та чинників макро-, мезо- та мікросередовища. Результативність

та кінцевий ефект зазначеної композиції визначають рівень підприємницьких трансакційних витрат від ризикованої діяльності, деталізують рівень невизначеність і дають змогу координувати дії. У цьому прикладі неoinституціоналізму національна ментальність та інституції не постають ендогенними причинами мотивуючої поведінки, а є скоріше екзогенними обмежниками, які описують характерні обставини, чинять вплив на поведінку суб'єкта інноваційного підприємництва.

Життєздатність методології індивідуалізму, на думку Т. Лоусона, пояснюється її конкурентоспроможністю, сутність якої полягає у відсутності чіткої альтернативи раціонально-максимізуючої моделі людини [1]. Методологічний індивідуалізм викликав появу безлічі фрагментарних моделей, які не можна об'єднати в рамках якоїсь загальної концепції. В інституційній модифікації даної методології індивідуальну дію суб'єкта підприємництва пов'язано з інституціолізованою свідомістю, що враховує структурні рамки правил і організацій. Методологія індивідуалізму передбачає, що культура й інститути – це частина зовнішнього середовища індивідуальних акторів – стейкхолдерів підприємництва.

Описуючи методологію індивідуалізму (а в подальшому холізму), необхідно з'ясувати сутнісні ознаки, центрального концепту даного явища – інституту, детальне розуміння якого можна зустріти ще з часів основоположника інституціональної теорії Т. Веблена [2]. Згідно з його точки зору, під інститутами слід розуміти «поширені погляди» (образи мислення) на те, що стосується окремих відносин між суспільством, особистістю і виконуваними нею функціями та системою життя суспільства (традиціями). Причому традиції складаються із сукупності інститутів, що діють у певний час або в будь-який момент розвитку якого-небудь суспільства, які можливо охарактеризувати в загальних рисах як переважаючи духовну позицію або поширене уявлення про спосіб життя в суспільстві. На нашу думку, науковець позначив поняття інституту вельми широко, ніж доцільно, чим ускладнив осмислення даної категорії. На це справедливо звертав увагу Дж. Коммонс, помічаючи, що під час визначення сфери застосування інституціональної економіки складність полягає у невизначеності значення концепту «інститут» [3]. Сучасні інституціоналісти трактують поняття інституту інакше. Так, Дж. Ходжсон називає інститутами довготривалі системи сформованих і укорінених правил, які утворюють структуру соціальних взаємодій [4]. Трансформуючи це визначення до сучасного інституту інноваційного підприємництва, визначимо чинники, які направляють і підпорядковують діяльність суб'єктів підприємництва, а так само структурують соціальні взаємодії між стейкхолдерами підприємництва. До першого чинника слід віднести формальний механізм примусу (дисциплінарний механізм), що включає розроблені формальні правила і механізми санкцій, що

застосовуються в разі їх порушення. До другого – неформальний механізм, що включає неформальні норми поведінки та відповідні механізми примусу до їх виконання. Третій чинник зображує спонтанний механізм, що продукує реальну масову поведінку як норму або правило, а також колективні дії учасників у процесі економічної взаємодії.

Таким чином, підсумовані погляди дослідників (які фундаментально спираються на формулювання Д. Норта [5]) дають змогу наблизитися до розуміння і виділення категоріального ядра концепту «інститут», під яким ми розуміємо «правила гри» в суспільстві, або формально/неформально створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми, а також задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії в політичній, економічній, соціальній і духовній сферах. Формальні (документовано затверджені) правила поширюються на всю підприємницьку систему, починаючи з регулювання взаємовідносин стейкхолдерів підприємництва і закінчуючи конституцією держави. Кодекси поведінки (що передаються в усній формі), а саме: ритуали, традиції, звичаї, моральні приписи та інші некодифіковані угоди – це приклади неформальних інститутів. Саме неформальні інститути інноваційного підприємництва найважче піддаються змінам, що надає стійкості всій національній системі інститутів.

Концепт «інститут» є центральною категорією іншого методологічного підходу – холізму. Принцип згаданого підходу в економічній думці одними з перших реалізували у своїх роботах К. Маркс і Т. Веблен [2; 6]. Принципу методологічного холізму в економічній теорії дотримуються сучасні представники традиційного інституціоналізму та різних напрямів неортодоксальної економічної теорії. Інституційні версії методологічного холізму походять від визнання ключової ролі культури в інтерпретації економічних процесів різних рівнів і сфер економіки, оскільки підприємці діють на основі засвоєних норм і цінностей. Проблема інституційного холізму полягає в абсолютизації значимості культурного середовища інноваційного підприємництва, що створює уявлення про зовнішню заданість цінностей (залежність дії стейкхолдерів підприємництва від зовнішнього оточення або підприємницько-інноваційної екосистеми).

Усі нові інституціональні теорії стосовно національного підприємництва ґрунтуються на теорії соціального конструктивізму в тому сенсі, що вони розглядають створення інститутів підприємництва як результат соціальної взаємодії між економічними суб'єктами. Однак ані конструктивізм, ані теорія раціонального вибору не забезпечують змістовних пояснень або прогнозів поведінки [7].

Тому ми пропонуємо власний методологічний підхід, який передбачає розширення і доповнення існуючих – *індивідуалізму і холізму*. Запропонований нами методологічний підхід (на відміну від традиційних, які були розглянуті) передбачає сучасну

методологічну парадигму дослідження інституціонального середовища інноваційного розвитку підприємства, засновану на рівному домінуванні та синергизмі індивідуалізму, неопозитивізму та системно-факторних зв'язків. Даний підхід являє собою системно-цілісне бачення інституціонального середовища, яке ґрунтується на неортодоксальному напрямі в економічній думці, мейнстрімом якого є уявлення про те, що онтологічна дійсність інституціонального середовища інноваційного розвитку підприємства є багаторівневою та структурованою. Неортодоксальний напрям сконцентрований на поглибленні проблемного поля дослідження причинно-наслідкових механізмів, що визначають розвиток подій в інституціональному середовищі національного підприємства, а також передбачає усунення фрагментарності, що склалася під час опису інституціонального середовища національного підприємства як складного багатовимірного і динамічного феномену.

Таке парадигмальне переосмислення ґрунтується на теоретико-методологічному підході до багаторівневого реалістичного розуміння інституціонального середовища підприємства, яке включає в себе розроблену концепцію еволюційно-органічного економічного простору з включенням методологій індивідуалізму і холізму. Скорочена архітектоніка цієї концепції, перш за все, ґрунтується на здатності підприємців у часі продукувати та генерувати інновації завдяки ефективному використанню наявних ресурсів. Основні методологічні характеристики запропонованої концепції полягають у такому: інституціональне середовище інноваційного розвитку національного підприємства виступає як сукупність взаємодіючих, обмежених у часі і просторі різноманітних елементів систем (в останні роки зросла увага до проблематики просторового чинника, у суспільних науках з'являються спеціальні предметні поля простору, що відрізняються від географічного простору як форми існування географічних об'єктів і явищ); економічний простір на відміну від географічного, з яким його часто ототожнюють, відповідно неокласичних теорій, дає змогу отримати цілісну картину зв'язків і взаємодій суб'єктів національного підприємства, дає уявлення про ситуацію або стан системи національного підприємства в ті чи інші періоди часу, а також можливі її зміни в майбутньому. Для опису підприємницького середовища недостатньо використовувати астрономічний час, поряд із ним необхідно брати до уваги наявність різноманітних ритмів у національній економіці, яка самостійно розвивається, а також урахувати відтворювальні

цикли (повторність циклів) і взаємодію стейкхолдерів підприємства (яка зазвичай мінлива, часто непередбачувана та змінна). Використання синергетичної парадигми концепції еволюційно-органічного економічного простору з включенням методологій індивідуалізму і холізму передбачає визнання унікальної ролі часу в інституціональному середовищі інноваційного розвитку підприємства, розгляду його як складного феномена, як особливого системно-темпорального параметру економічної діяльності, регулятора і вимірювача.

Висновки. Запропонована методологія опису інституціонального середовища орієнтована на просторово-часові зміни та акцентує увагу на багатовимірному дослідженні того аспекту національного підприємства, який пов'язаний із детермінуючою дією чинників прихованого впливу на хід економічних процесів і змін. Суб'єкти підприємства як активні й головні елементи середовища через свої особливі багатовимірні позиції вбудовані в мережі зв'язків і, виходячи із цього, взаємодіють між собою, орієнтуючись на досягнення кращого співвідношення вигід і витрат. Для дослідження цього процесу пропонується використовувати багатовимірну систему просторово-часових координат, що виражає (контекст) проекцію найважливіших структурних умов і включає у себе культурно-ціннісне, організаційно-інституційне, техніко-економічне, територіальне і тимчасове вимірювання.

Загальновідомі теорії підприємницької поведінки ґрунтуються на віддалених від реальності уявленнях та пов'язані з обмеженими трактуваннями ухвалення управлінських рішень. Існує потреба в методологічному розширенні проблемного поля досліджень виходячи з того, що суб'єкти підприємницької діяльності беруть участь в економічних процесах як живі істоти, що володіють вітальними потребами і творчими здібностями, широким спектром мотивів поведінки. Їх взаємодії носять ментальний характер й є ціннісно-орієнтованими. У результаті з урахуванням сформованих умов відбувається фільтрація бажань, пошук альтернатив поведінки, їх тестування і відбір. Відповідно до запропонованого підходу, економічно-ментальні орієнтації, цілі і мотиви поведінки людей не розглядаються як «неекономічні» чинники, вони стають ендогенними, а не екзогенними. Ревалентна інтерпретація або актуальна відповідність мотивації суб'єктів національного підприємства (гравців) позначається їх активною дією в межах єдиного і динамічного економіко-культурного простору. Така дія є фундаментом формування ціннісних орієнтацій (правил гри), які змінюються під впливом когнітивних, інституційних, технологічних та інших чинників.

Список літератури:

1. Лоусон Т., Гэррод Дж. Социология. М., 2000. 249 с.
2. Веблен Т.Б. Теория праздного класса; пер. с англ., вступ. ст. и прим. С.Г. Сорокиной; общ. ред. В.В. Мотылева; изд. 4-е. М.: ЛИБРОКОМ, 2011. 365 с.
3. Commons J.R. Trade Unionism and Labor Problems. Boston: Ginn and Co., 1921. 258 p.

4. Hodgson G.M. The Evolution of Institutional Economics. Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism. London and New York: Routledge, 2004. 125 p.
5. Норт Д. Інститути, інституційна зміна, функціональна економіка; пер з англ. А.Н. Нестеренко. К.: Основи, 2000. 198 с.
6. Марс К. Экономико-философские рукописи. 1844. 125 с.
7. Гнатенко І.А. Удосконалення державної підтримки суб'єктів малого підприємництва з урахуванням критеріїв економічної безпеки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 8. Ч. 7. С. 78–80.